

πρωτης του Τμήματος Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ., 4-6 Μαΐου 1981.
Εκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1982.

Pavlidou Th. 1987. Performative verbs in modern greek and their syntactical complements. *Linguistic action: some empirical-conceptual studies*. Edited by Jef Verschueren. Belgian National Fund for Scientific Research-University of Antwerp. Volume XXIII in the Series *ADVANCES IN DISCOURSE PROCESSES*. Roy O. Freedle, Editor. Ablex Publishing Corporation, Norwood, New Jersey

Searle J.R. 1971. What is a speech act? *The philosophy of language*, Oxford University Press, Μετάφραση Π. Χριστοδουλίδη: Τι είναι ένα ομιλιακό ενέργημα; Περιοδ. *Δρακονιδου*, τ. 17, σελ. 73-91, Αθήνα 1977.

Searle J.R. 1979. *Expression and Meaning*. New York: Cambridge University Press. Traduction et préface par Joëlle Proust: *Sens et expression*. Minuit, Paris 1982.

Αξείς-κλειδιά: ελληνικός νομικός λόγος, διατηρητικές γλωσσικές πράξεις, προο-
λεκτικοί ενδείκτες, γραμματικές μορφές, συμβατικότητα, ανομοιομορφία

Παναγιώτης Α. Παππάς

Η ΠΡΟΣΤΑΚΤΙΚΗ ΚΑΙ Η ΘΕΣΗ ΤΩΝ ΠΡΟΣΠΤΙΚΩΝ ΑΝΤΩΝΥΜΙΩΝ ΣΤΑ ΔΗΜΩΔΗ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΤΗΣ ΥΣΤΕΡΟΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΔΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ.

Abstract

In this brief article, I examine the facts about weak object pronoun placement as arguments of the imperative in demotic texts of Later Medieval Greek. In contradiction to previous opinion, I demonstrate that the facts are not identical to those concerning the same phenomenon when the verb is of indicative or subjunctive form. Nor do they match the facts associated with the gerund form as is the case in Standard Modern Greek. With these considerations in mind, I propose an explanation of the diachronic development of weak pronoun placement in the context of the imperative which views the process as a rather straightforward result within the overall change in weak object pronoun position that occurred between Early Medieval and Modern Greek.

Θα ξεκινήσω το θέμα μου με μια διατύπωση η οποία δεν βρίσκει όλους τους μελετητές της ελληνικής γλώσσας σύμφωνους, δηλαδή ότι η προστακτική κατά την εξέλιξη των ελληνικών, έχει αλλάξει από παραθεματικό τύπο στα Αρχαία Ελληνικά και αποτελεί μη-παραθεματικό τύπο στην Καινή Νεοελληνική (ΚΝ).

Το πρώτο σκέλος αυτής της παρατήρησης δεν είναι ιδιαίτερα αμφισβητήσιμο. Όλοι συμφωνούν ότι η προστακτική στα Αρχαία Ελληνικά αποτελεί παρθεματικό τύπο αφού η μορφολογία του ρήματος επέτρεπε τη σήμανση των εΐης διαφοροποιήσεων: πρόσωπο, αριθμός, φωνή, και χρόνο.

Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα 22(2002), 531-542
Studies in Greek Linguistics 22(2002), 531-542

Από την άλλη μεριά, ο Joseph (1978/1990, 1983, 1988) έχει προβάλει επιχειρηματολογία σύμφωνα με την οποία η προστακτική στην Κοινή Νεοελληνική είναι μη-παρεμφατικός τύπος για τους εξής λόγους:

1. Η ΚΝ προστακτική φέρει ιδιαίτερη μορφολογία για τη σήμανση αριθμού και φωνής μόνο.
2. Υπάρχουν κενά στην κλίση της, αφού δεν υπάρχουν τύποι για την προστακτική στον ατελή ενσώματα της μεσοπαθητικής φωνής.
3. Σε σχέση με τη θέση των αδυναντων προσωπικών αντωνυμιών η προστακτική ακολουθεί το πρότυπο του γενούδιου, το οποίο αποτελεί, κατά γενική παράδοση, μη-παρεμφατικό τύπο. Έτσι και οι δύο εκφράσεις *το δώδε και *το δίνοντας δεν είναι αποδεκτές στην ΚΝ. Οι αποδεκτές δομές είναι *δώσε το και δίνοντας το*. Οι τύποι αυτοί βρίσκονται σε αντιπαράθεση με την οριστική και την υποτακτική, όπου η προσωπική αντωνυμία-αντικείμενο υποχρεωτικά προηγείται του ρήματος, π.χ. *το έδωσα αλλά *έδωσα το*. Υπενθυμίζω ότι οι κανόνες αυτοί ισχύουν για την ΚΝ, και τις βόρειες και δυτικές διαλέκτους. Οι διάλεκτοι των νησιών στο νοτιο-ανατολικό Αιγαίο, στην Κύπρο καθώς και οι διάλεκτοι του Πόντου και της Μικράς Ασίας ακολουθούν διαφορετικά πρότυπα, στα οποία θα αναφερθώ αργότερα.

Επιστρέφοντας στο κυρίως θέμα, μπορούμε να πούμε ότι η κεντρική ιδέα του επιχειρήματος του Joseph είναι ότι, αν θεωρήσουμε την προστακτική ως μη-παρεμφατικό τύπο, τότε μπορούμε να διατυπώσουμε την εξής γενίκευση ως εφαρμογία των δεδομένων σε σχέση με τη θέση της προσωπικής αντωνυμίας:

Στην ΚΝ ο αδυναντος τύπος της προσωπικής αντωνυμίας που λειτουργεί ως αντικείμενο προηγείται των παρεμφατικών τύπων του ρήματος αλλά ακολουθεί τους μη-παρεμφατικούς τύπους.

Επιπλέον, η υπόθεση ότι η προστακτική είναι μη-παρεμφατικός τύπος έχει κάποια εγκυρότητα, από τη σκοπιά της δομικής ανάλυσης, για και η έγκλιση έχει χάσει την κρίσιμη σήμανση του προσώπου. Με άλλα λόγια, για ποιο λόγο πρέπει να αποκαλούμε παρεμφατικό ένα ρηματικό τύπο με μειωμένη μορφολογία ο οποίος, επιπλέον, συμπεριφέρεται ως μη-παρεμφατικός τύπος;

Ο Mackridge (1985), και ο Horrocks (1990) επίσης θεωρούν την προστακτική μη-παρεμφατικό τύπο, ενώ άλλοι μελετητές, κυρίως οι Rivero και Τερζή (1995) και η φιλιππική Warbuton (1994, 1995) εξακολουθούν να πιστεύουν ότι είναι παρεμφατικός τύπος. Ίδιως στη δημοσίευση του 1995, η φιλιππική Warbuton παραδέχεται ότι η θέση των αντωνυμιών αποτελεί σοβαρό επιχείρημα όσον αφορά την παρεμφατικότητα ή όχι της προστακτικής, αλλά ισχυρίζεται ότι το γεγονός ότι οι αδυναντοι τύποι των προσωπικών αντωνυμιών ακολουθούν το ρηματικό τύπο και με το γένουδιό και με την προστακτική αποτελεί σύμπτωση και στην ουσία επιφανιμένο των διαφόρων λειτουργιών του μηχανισμού μετακίνησης του ρήματος. Παρά αυτές τις αντιρρήσεις, είναι προφανές ότι η κεντρική ιδέα της τοποθέτησης του Joseph ευσταθεί, δηλαδή, όντως κάτι έχει

αλλάξει σε σχέση με την προστακτική κατά την εξέλιξη της ελληνικής γλώσσας και πρέπει να αναρτηθούμε τι και γιατί.

Στην παρούσα μελέτη θα ασχοληθώ αποκλειστικά με την προστακτική και τη θέση των αντωνυμιών στα Μεσαιωνικά Ελληνικά της υστεροβυζαντινής λογοτεχνίας. Αυτή η περίοδος της γλώσσας παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, για και κατά τον Mackridge (1993: 330, αλλά και 1995) δεν υπάρχει διαφορά στην τοποθέτηση των αντωνυμιών μεταξύ της προστακτικής και των άλλων παρεμφατικών τύπων του ρήματος (οριστική, υποτακτική).

It must be stressed that Rule 3 is valid as much for the imperative as for finite forms of the verb:

(24) Άλλα με έινε (DAE 670).

(25) Τρείς Ύγκλες μού τὸ Ύγκλωσε (DAE 800).

The placement of the pronoun before an imperative is absolutely standard in such circumstances in texts from the twelfth to the fifteenth centuries, irrespective of geographical provenance; it is found not only in the Escorial *Digenes Akrites* but in Prochoprodromos, the Chronicle of the Morea, and practically every other text in which the imperative is used.

Εάν η παρατήρηση του Mackridge είναι ακριβής, τότε μπορεί κανείς να ισχυριστεί ότι μέχρι και τα όψιμα Μεσαιωνικά Ελληνικά η προστακτική αποτελούσε παρεμφατικό τύπο, και οποιαδήποτε αλλαγή έλαβε χώρα μετά τον 16^ο αιώνα.

Το σύστημα τοποθέτησης, όμως, των αντωνυμιών στη γλώσσα της υστεροβυζαντινής λογοτεχνίας είναι περίλοκο, καθώς παρατηρείται πρόταξη αλλά και επίταξη των αντωνυμιών στις ίδιες περιπτώσεις. Κατά συνέπεια, η εξακριβωση οποιασδήποτε ομοιότητας ή διαφοράς μεταξύ της οριστικής/υποτακτικής από τη μία και της προστακτικής από την άλλη δεν αποτελεί από εγχείρημα. Αντιθέτως, και όπως δείχνω στη διατριβή μου, (Παππάς 2001) υπάρχουν πολλές παράμετροι, οι οποίες πρέπει να ληφθούν υπόψη ώστε να αποκαλυφθεί το σύστημα τοποθέτησης των αντωνυμιών. Τα αποτελέσματα της έρευνας πιστοποιούν, σε γενικές γραμμές, τις απόψεις του Mackridge. Η κύρια διαφορά μεταξύ των δύο εργασιών βασιζεται στο γεγονός ότι η πρώτη αποτελεί οχολαστική και λεπτομερή στατιστική ανάλυση των δεδομένων ενώ στη δεύτερη οι παρατηρήσεις δεν είναι αριθμητικά εξακριβωσιμες.

Τα δεδομένα στα οποία βασίζεται η διατριβή μου είναι 8.272 τεκμήρια τα οποία συγκεντρώσα μετά από εξέταση περίπου 35.000 γραμμών. Οι δε γραμμές προέρχονται από 29 κείμενα της υστεροβυζαντινής λογοτεχνίας, τα οποία επέλεξα κατά τις συστάσεις των Horrocks (1997) και Beck (1993) ώστε να είναι όσο το δυνατόν πιο αντιπροσωπευτικά της περιόδου.¹ Η στατιστική ανάλυση

¹ Για τον αναλυτικό κατάλογο των κειμένων βλ. Παππάς (2001).

δείχνει ότι όταν ο τύπος του ρήματος είναι οριστική ή υποτακτική η τοποθέτηση των αντωνυμιών ακολουθεί τρεις βασικές κατευθύνσεις.

Πρώτον έχουμε τις περιπτώσεις όπου η αντωνυμία έπεται, σχεδόν αποκλειστικά, του ρήματος:

Όταν το ρήμα βρίσκεται στην αρχή της πρότασης (βλ. παράδειγμα (1)).
 Όταν αμέσως πριν από το ρήμα υπάρχει συμπλεκτικός ή διαζευτικός σύνδεσμος (βλ. παράδειγμα (2)).

Όταν αμέσως πριν από το ρήμα υπάρχει αντικείμενο το οποίο συνοδεύεται από επαναληπτική αντωνυμία (βλ. παράδειγμα (3)).

(1) γελᾶς τους και διαβγαίνεις (Πουολόγος 304)

(2) και ἔχασες τα (Πουολόγος 121)

(3) τὸν ζωμὸν ἔκχει τον (Πτωχοσποδός 300)

Στη συνέχεια έχουμε τις περιπτώσεις στις οποίες οι αντωνυμίες προηγούνται του ρήματος, σχεδόν πάντα:

1. Όταν αμέσως πριν από το ρήμα υπάρχει μια κατηγορία λημμάτων, τα οποία θα ονομάσω «λειτουργικά», χωρίς όμως να προσδίδω κάποια ιδιαίτερη θεωρητική σημασία στον όρο αυτό. Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει δείκτες όπως το *γὰ* και το *ἄς*, και το *μή* και το *δέν*, ερωτηματικές και αναφορικές αντωνυμίες όπως *τίς*, *πού*, *κἀπ.*, καθώς επίσης και διάφορους συνδέσμους, όπως *ἀγ.*, *ὅταν*, *μήπως*, *κἀπ.* (για περισσότερες λεπτομέρειες βλ. παράδειγμα (4), και Mackridge 1993, 1995, Παππάς 2001).

2. Όταν αμέσως πριν από το ρήμα υπάρχει ένα από τα ακόλουθα: αντικείμενο, ληυχρονικό επίρρημα, ή προθετική φράση (βλ. παραδείγματα (5) και (6)).

Τέλος, υπάρχουν και περιπτώσεις στις οποίες οι αντωνυμίες προτάσσονται ή επιτάσσονται του ρήματος σε ίση αναλογία. Αυτό συμβαίνει όταν αμέσως πριν από το ρήμα υπάρχει είτε υποκείμενο είτε χρονική έκφραση (βλ. παρ. (7) και (8)).²

(4) ὄ,τι σοῦ κάμνει ... γιὰ νὰ τὸ ξεκδικίῃ (Ριμάδα 84)

(5) κάτῃ τὴν ἀποθέτῃ (Διγενής 937)

(6) σπαθᾶν μίαν μὲ ἔδωκεν (Διγενής 1248)

(7α) οἱ γείτονές σου μ' εἶπαν (Καταλόγια 102)

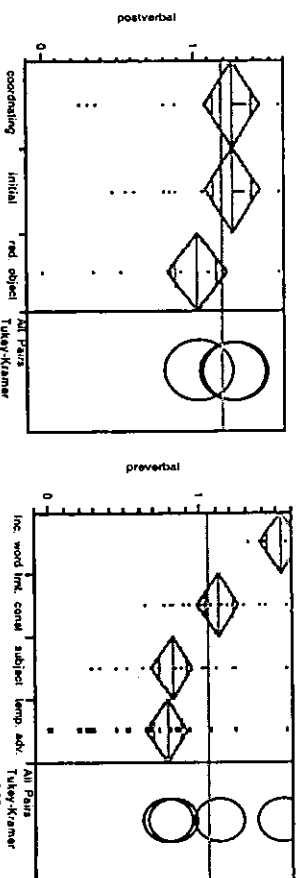
(7β) τὸ πρόσωπόν σου τὸ γλῶκὺν ἔκαταφλόγισέ με (Καταλόγια 118)

(8α) τῶρα μὲ δίδεις (Φάωριος 1152)

(8β) εὐθὺς ἔσουςουμάζει τον (Φάωριος 1415)

² Για την απόδειξη αυτού του γεγονότος βλ. Παππάς (2001, κεφ. 6).

Κατὰ συνέπεια, για να υποστηρίξει κανείς ότι η προστακτική επιδεικνύει το ίδιο πρότυπο παράταξης των αντωνυμιών όπως και οι άλλες παρεμφατικές εγκλίσεις, είναι απαραίτητο να αποδειχθεί ότι η κατανομή της διαφοροποίησης στην προστακτική συμπίπτει με την κατανομή στα σχήματα Ia και Ib.

Σχήμα Ia. Κατανομή επιτάξεως της αντωνυμίας για τις παραμέτρους συμπλεκτικός σύνδεσμος, αρχή φράσης, επαναληπτική αντωνυμία.

Σχήμα Ib. Κατανομή πρόταξης της αντωνυμίας για τις παραμέτρους λειτουργικό λήμμα, μετακινημένο ουσιαστικό, υποκείμενο, χρονική έκφραση.

Πριν, όμως, επιχειρήσουμε οποιαδήποτε σύγκριση μεταξύ προστακτικής από τη μια και οριστικής/υποτακτικής από την άλλη, πρέπει να επισημάνουμε ότι μια τέτοια σύγκριση δεν είναι εύκολη. Ο κύριος λόγος είναι ότι ο τύπος της προστακτικής δεν απαντάται σε όλες τις θέσεις στις οποίες βρίσκουμε τηχρονική ή την υποτακτική. Γι' αυτό το λόγο πρέπει να αποκλείσουμε από τη σύγκριση την παράμετρο λειτουργικό λήμμα, αφού οι σειρές μή-προστακτική ή ἄς-προστακτική, λόγω χάρη, δεν είναι αποδεκτές. Η εξαίρεση αυτής της παραμέτρου, καθώς επίσης και το γεγονός ότι η προστακτική βεβαιωτικά χρησιμοποιείται πολύ συχνά στα κείμενα έχουν ως αποτέλεσμα τη δραματική μείωση των τεκμηρίων που προσφέρονται για τη στατιστική ανάλυση. Κατ' συνέπεια οι παρατηρήσεις που θα κάνω στη συνέχεια έχουν πιο πολύ το χαρακτήρα υποδείξης και όχι τεκμηρίωσης.

Όπως διαπιστώνεται από τα σχήματα Ia και Ib η θέση των προσωπικών αντωνυμιών με ρηματικούς τύπους οριστικής ή υποτακτικής διαμερίζεται σε τρεις κατηγορίες: επίταξη (η οποία περιλαμβάνει τις παραμέτρους αρχή φράσης παρατακτικό σύνδεσμο και επαναληπτική αντωνυμία), πρόταξη (μετακινημένον ουσιαστικό) και ουδέτερο περιβάλλον (η οποία περιλαμβάνει τις παραμέτρους υποκείμενο και χρονική έκφραση). Η κατάταξη των δεδομένων της προστακτικής σύμφωνα με αυτές τις κατηγορίες μας δίνει τα αποτελέσματα που βλέπετε στο πίνακα 1.

Η σύγκριση των αποτελεσμάτων στον πίνακα 1 με αυτά που διαφαίνονται στα σχήματα Ia και Ib, δείχνει ότι παρά το μικρό αριθμό δεδομένων για τη

προστακτική είναι προφανής η διαφορά μεταξύ της τοποθέτησης των αντωνυμιών με αυτό το ρηματικό τύπο και της ανάλογης τοποθέτησης με την οριστική/υποτακτική.

Κατηγορία Κείμενο ↓	ΠΡΟΤΑΣΗ		ΕΠΙΤΑΣΗ		ΟΡΟΛΕΙΠΡΟ	
	A + P	P + A	A + P	P + A	A + P	P + A
Διγενής	2	0	1	21	1	1
Πρωτοπρόβ.	2	4	0	46	3	4
Στανέας	1	2	0	40	2	4
Γλινές	0	0	1	10	0	2
Καλλιμάχος	0	0	0	17	0	1
Ανθίμοπος	0	0	0	40	0	3
Αρχιλάδα	1	1	0	16	1	0
Βαλιόγιους	0	0	0	4	0	0
Θήριος	5	1	0	7	0	1
Πουκαλιός	0	0	0	8	0	0
Παλιόφραστο	0	0	0	0	0	0
Φουσιόγιους	0	0	0	0	0	0
Στανός	1	0	0	24	0	3
Αιτωλός	0	0	0	4	0	0
Μορέας	0	0	0	4	0	0
Τόκοι	0	0	0	1	0	0
Ρυδάδα	0	3	0	11	0	0
Γιοβάτος	0	3	0	14	0	0
Αφούρανος	2	1	0	4	0	0
Τριβόλης	0	0	0	3	0	0
Φαλιέρος	0	0	0	26	1	3
Ουιλία	0	0	0	4	0	0
Απόκρος	0	0	0	7	0	0
Απολλώνιος	0	0	0	6	0	0
Φλώρος	1	2	0	26	0	2
Ρόδος	0	0	0	9	0	0
Καταλόγια	0	0	0	18	0	1
Σύνολο:	15	17	2	263	8	25

Πίνακας 1. Η θέση των αδύνατων τύπων προσωπικής αντωνυμίας στην προστακτική.

Για παράδειγμα, όταν ένα μετακινημένο συστατικό προηγείται ενός παρεμφατικού τύπου, η αντωνυμία προτάσσεται σε 892 από τις 982 περιπτώσεις (90,83%), ενώ στην περίπτωση της προστακτικής αυτό συμβαίνει μόνο σε 17 από τις 32 περιπτώσεις (53,125%).

Κατά παρόμοιο τρόπο, όταν προηγείται της προστακτικής ένα υποκείμενο, η αντωνυμία επιτάσσεται αποκλειστικά (100%), ενώ αν ο ρηματικός τύπος είναι παρεμφατικός τότε η αντωνυμία επιτάσσεται μόνο σε 130 από τις 462 περιπτώσεις (28,13%).

Στην περίπτωση στην οποία προηγείται χρονική έκφραση, όταν ο ρηματικός τύπος είναι προστακτική η αντωνυμία προτάσσεται σε 8 από τις 24 (33,33%) περιπτώσεις· όταν όμως ο ρηματικός τύπος είναι οριστική/υποτακτική, τότε η αντωνυμία προτάσσεται σε 86 από τις 149 περιπτώσεις (57,71%). Γενικά, παρατηρούμε ότι στην προστακτική η επίταξη της αντωνυμίας είναι πολύ πιο συχνής απ' ό,τι στους άλλους παρεμφατικούς τύπους. Ακόμη και ως υπόδειξη, αυτά τα αποτελέσματα δεν επιβεβαιώνουν την εντύπωση του Mackridge ότι η διαφορά μεταξύ προστακτικής και οριστικής/υποτακτικής δεν επηρεάζει την τοποθέτηση της αντωνυμίας.

Εξετάζοντας τώρα την τοποθέτηση της αντωνυμίας όταν ο ρηματικός τύπος είναι γερονδίο βλέπουμε ότι και στις 18 περιπτώσεις η αντωνυμία πάντα επιτάσσεται (βλ. παρ. (9)). Έτσι λοιπόν, καταλήγω στο αντίθετο συμπέρασμα από το Mackridge, ότι, δηλαδή, η προστακτική στα όψιμα Μεσαιωνικά Ελληνικά συμπεριφέρεται περισσότερο όπως το γερονδίο παρά όπως οι παρεμφατικοί τύποι (τουλάχιστον όσον αφορά τη θέση της αντωνυμίας).

(9) *Εγώ θωρώντα σε (Ρόδος 211)*

Πώς μπορούμε όμως, να ερμηνεύσουμε αυτή την αλλαγή; Μία άποψη θα ήταν να υποθέσουμε ότι για κάποιο λόγο ο τύπος της προστακτικής έπαψε να είναι παρεμφατικός, και κατά συνέπεια ο αδύνατος τύπος της αντωνυμίας επιτάσσεται του ρήματος όπως συμβαίνει και με το γερονδίο. Το πρόβλημα εδώ είναι ότι στην περίπτωση του γερονδίου η αντωνυμία επιτάσσεται αποκλειστικά, ενώ στην προστακτική βλάσκουμε επίταξη και πρόταξη της αντωνυμίας. Μια πιο πιθανή εκδοχή είναι ότι η διαμεμβόση της διαφοροποίησης όσον αφορά τη θέση της αντωνυμίας δεν έχει σχέση με την παρεμφατικότητα της προστακτικής. Προτείνω, λοιπόν, ότι αν και κατά την ανάλυση της ΚΝ είναι προτιμότερο να θεωρήσουμε την προστακτική ως μηπαρεμφατικό τύπο, η απώλεια της παρεμφατικότητας δεν αποτρέπει την αιτία της επίταξης της αντωνυμίας στην περίπτωση της προστακτικής.

Για να κατανοήσουμε γιατί η προστακτική διαφοροποιήθηκε από τους άλλους παρεμφατικούς τύπους όσον αφορά τη θέση της αντωνυμίας πρέπει να εξετάσουμε την ιστορική εξέλιξη αυτού του φαινομένου στα Μεσαιωνικά Ελληνικά.

Εκτιμώντας με τα πρώιμα Μεσαιωνικά Ελληνικά, ο Hopkins (1990) αναφέρει ότι οι αδύνατοι τύποι των προσωπικών αντωνυμιών επιτάσσονται όταν αποτελούν αντικείμενο των ρημάτων αλλά και όταν λειτουργούν ως κτητική αντωνυμία (βλ. παράδειγμα (10)). Σίμφωνα με τον Hopkins το φαινόμενο αυτό καθιερύεται από τη γενίκευση «η αδύνατη αντωνυμία τοποθετείται μέσως μετά την κεφαλή της φράσης που την επιδέχει.» Κατά την εξέλιξη της γλώσσας, η θέση των κτητικών αντωνυμιών παρέμεινε ίδια, ενώ οι ανωνυμίες αντικείμενα παρουσιάζουν σταδιακή μετατόπιση προς τα αριστερά του ρηματικού τύπου (βλ. σχ. 1α και 1β). Ποια ήταν η αιτία αυτής της μετακίνησης;

(10α) άνεπιμετά σοι διά σημείωσης

(10β) Τῷ κυρίῳ μου Θέωνι Έβδηόλου (Horrocks 1990)

Η πρότασή μου στηρίζεται υποιαστικά στα δεδομένα από τα Κυπριακά Χρονικά, όπου η αντωνυμία προτάσεται μόνο όταν αμέσως πριν από το ρήμα υπάρχει λειτουργικό λήμμα (βλ παρ. (11) και (12) και πλινκα 2). Βρίσκουμε δηλαδή ένα ενδιάμεσο στάδιο μεταξύ του προτύπου που περιέγραψε ο Horrocks για τα πρώιμα μεσαιωνικά ελληνικά και της διαμόρφωσης που είδαμε στα σχήματα 1α και 1β για τα ελληνικά της ώψιμης περιόδου του Βυζαντίου. Εάν εξετάσουμε προσεκτικά τα είδη λημμάτων που σχετίζονται με πρόταξη της αντωνυμίας (αυτά, δηλ., που συμπληρωματίζονται στην κατηγορία λειτουργικό λήμμα) είναι προφανές ότι αυτός ο ιδιάζων κατάλογος διαφορετικών στοιχείων πρέπει να προσέχεται ως αποτέλεσμα αλλαγής κατ' αναλογία. Πραγματικά, αν το ζήτημά μας αφορά ως κάποια διαφοροποίηση στο μορφολογικό τομέα, και παρατηρούσαμε ότι στοιχεία, τα οποία είναι συνήθως άσχετα μεταξύ τους, επηρεάζονται τη διαμόρφωση της διαφοροποίησης κατά παρόμοιο τρόπο δεν θα διαστάσαμε προτεινουμε την αναλογική αλλαγή ως αιτία. Εξίσου σημαντικό είναι το γεγονός ότι και ο Ramsden (1963) και ο Hock (1991) έχουν διατυπώσει παρόμοιες προτάσεις βασισμένες στην αλλαγή κατ' αναλογία για το παρόμοιο φαινόμενο που νόμου Tablet-Missasia στις λατινογενείς γλώσσες του Μεσαίωνα (π. Ισπανικά, π. Ιταλικά κλπ.).

(11α) 'Ο κυβερνούσης μοναύτα έμηνυσέν το (Μαχαίρας, παρ. 313)

(11β) κατά τὸ παλαιὸν συνηθὴν ἔδωκέν του τον (Μαχαίρας, παρ. 313)

(12α) τὰ χαρτρία τὰ του ἔδωκεν (Μαχαίρας, παρ. 313)

(12β) νὰ του δώσουν θάνατο (Μαχαίρας, παρ. 313)

Κείμενο → Ποσότητες ↓	Μαχαίρας		Βουρλώνιος	
	A + P	P + A	A + P	P + A
αρχή φράσης	0	103	0	105
επαναλ. αντωνυμία	0	9	0	6
λειτουργικό λήμμα	43	2	58	1
μεταλιν. ουσιαστικό	1	10	0	4
υποκείμενο	0	23	0	6
χρονική έκφραση	1	4	0	3
γερούσιο	0	13	0	6
προσταστική	0	2	0	2
Σύνολο	45	166	58	133

Πίνακας 2. Κατανομή των αντωνυμιών στα Κυπριακά Χρονικά.

Για να υποστηριχτεί, όμως, ένα τέτοιο σενάριο, είναι απαραίτητες δύο προϋποθέσεις: πρώτον πρέπει να εντοπίσουμε το μοντέλο πάνω στο οποίο βασίζεται η προτεινόμενη αλλαγή κατ' αναλογία, και δεύτερον, πρέπει να τεκμηριώσουμε τις επιφανειακές ομοιότητες οι οποίες επέφεραν τους ομιλήτες να επεκτείνουν το πρότυπο σε άλλες περιπτώσεις. Η πιο πιθανή πηγή της αλλαγής από επίταξη της αντωνυμίας στα πρώιμα μεσαιωνικά ελληνικά σε πρόταξη στα όψιμα μεσαιωνικά ελληνικά είναι ο δείκτης υπόταξης νά. Το νά διαφέρει από τους υποτακτικούς συνδέσμους αφού, κατά κάποιο τρόπο, είναι πιο

άμεσα συνδεδεμένο με το ρήμα. Παραδείγματος χάρη, μόνο το αρνητικό μή και ε αδύνατος τύπος της προσωπικής αντωνυμίας μπορούν να πάρουν θέση μεταξύ ν και ρήματος. Επίσης, λόγω της απώλειας της φωνολογικής διάκρισης μεταξύ οριστικής και υποτακτικής, το νά αναλαμβάνει αυτό το ρόλο ως διακριτικικό της έγκλισης του ρήματος (βλ. Joseph 1983, Horrocks 1995, 1997: 167, 208-211, 230). Αυτό τα δύο χαρακτηριστικά, ιδιαίτερα το δεύτερο, συνέλεξαν στην αλλαγή του νά από απλό σύνδεσμο σε κεφαλή της ρηματικής φράσης, μια πρόταση που έχει ήδη υποστηριχτεί από τη Φιλίππακη-Warbuton (1994, 1995), και έχει, επίσης πολλά κοινά σημεία με τη θέση του Horrocks (1990). Έτσι λοιπόν, αν αποδεχτούμε την περιγραφή του Horrocks ότι στα πρώιμα μεσαιωνικά ελληνικά η αντωνυμία επιτάσσεται της φραστικής κεφαλής, τότε η πρόταξη της αντωνυμίας με το ν μπορεί να θεωρηθεί ως άλλη μία περίπτωση κανονικής επίταξης, με τη διαφορά ότι η κεφαλή της ρηματικής φράσης δεν είναι πλέον το ρήμα αλλά ο δείκτης νά λόγω της μεγάλης συχνότητας του νά είναι κατανοητό πώς το πρότυπο της πρόταξης της αντωνυμίας άρχισε να καταλαμβάνει ιδιαίτερη θέση στη γλώσσ της εποχής.

Εάν αυτή η πρόταση είναι αποδεκτή, τότε πρέπει ακόμη να απαντήσουμε στη ερώτηση πώς συνέβη και η πρόταξη της αντωνυμίας καθιερώθηκε στις περιπτώσεις όπου πριν από το ρήμα υπάρχει δείκτης άρνησης, υποτακτικό σύνδεσμος, ερωτηματική ή αναφορική αντωνυμία κλπ. Πιστεύω ότι η απάντηση μπορεί να βασιστεί στην πρόταση του Kathol (2000) σχετικά με την εμφάνιση ρηματικής μορφολογίας σε υποτακτικούς σύνδεσμους και αναφορικές αντωνυμίες σε ορισμένες Ολλανδικές και Γερμανικές διαλέκτους (βλ. παρ. (13)-(16)).

(1) Νότια Ολλανδικά

dat-(i)-e ze com-(m)-e
που-πλ. αυτοί έρχονται-πλ.

(2) Μπραμπαταντικά

dat-de gulle komt
που-2πλ. εσύ έρχεσαι-2πλ.

(3) Βαβρικά

wenn-st du kumm-st
αν-2πλ. εσύ έρχεσαι-2πλ.

a.	wenn-sie	komm-si
	αν-2εν.	έρχεσαι-2εν.
	warum-sie/wann-sie	kommst
	γιατί-2εν./όταν-2εν.	έρχεσαι-2εν.

Σύμφωνα με τον Kathol αυτά τα αξιολογημένα χαρακτηριστικά κατανομής (τα οποία δεν διαφέρουν και πολύ από την κατανομή της θέσης της αντωνυμίας στα Κυπριακά Χρονικά) δεν μπορούν να εξηγηθούν αν υιοθετήσουμε μία καθαρὰ φωνημένη δομική ανάλυση όπως γίνεται στο πρόγραμμα Αρχών και Παραμέτρων ή του Μινιαλισμού. Καθώς γράφει ο ίδιος:

...any attempt to explain inflected complementizers in terms of the mechanisms underlying verb movement fails to extend to those cases in which the special inflection is seen on a clause-initial *wh*-phrase, such as in relative and embedded interrogative clauses. (Kathol 2000: 63).

Αντίθετα, ο Kathol προτείνει ότι η εμφάνιση ρηματικής μορφολογίας στις παραπάνω περιπτώσεις είναι αποτέλεσμα αλλαγής κατ' αναλογία. Ο συνθετικός κλικος που ενώνει όλα τα διαφορετικά στοιχεία στα οποία προσάπτονται τα ρηματικά προσφύματα είναι η γραμμική διάταξη των εν λόγω στοιχείων.

...the emergence of special morphology on complementizers has to be thought of as an analogical process in which the shape alternations seen with verbs in frontal position end up being associated not with particular syntactic categories, but rather with the linear position itself. ... these shape alternations that originally only made proper sense as part of verbal morphology ... get carried over to other elements occupying the same linear position... (Kathol 2000: 62-3).

Ένα παρόμοιο σενάριο μπορεί να ισχύει και για την εξέλιξη της πρόταξης της αντωνυμίας από τα πρώιμα στα όψιμα Μεσαιωνικά Ελληνικά. Πιο συγκεκριμένα, επειδή οι δείκτες άρνησης δέν και μη αποκτούν σταθερή θέση πριν από το ρήμα, είναι πολύ πιθανό ότι οι αρνητικές φράσεις αποτέλεσαν το πρώτο στάδιο στην εξέλιξη της πρόταξης. Από εδώ, υποθέτω ότι αυτό το μοντέλο τοποθέτησης της αντωνυμίας συσχετίστηκε με την ύπαρξη βραχέων λειπουρικών λημάτων αμέσως πριν από το ρήμα, και έτσι εξαπλώθηκε και στις περιπτώσεις υποτακτικών συνδέσμων, και αναφορικών και ερωτηματικών αντωνυμιών. Αυτή ουσιαστικά είναι και η διάταξη που βρίσκουμε στα Κυπριακά Χρονικά. Μια παρόμοια εξέλιξη θα ήταν η φυσιολογική εξέλιξη αυτού του προτύπου και σε περιπτώσεις όπου αμέσως πριν από το ρήμα υπάρχει κάποιο «κλεινότερο» στοιχείο, όπως αντικείμενο, υποκείμενο, ή χρονική έκφραση. Το

τέλευταίο στάδιο της εξέλιξης αυτής είναι η υιοθέτηση της πρόταξης ακόμη και όταν το ρήμα βρίσκεται στην αρχή της πρόταξης. Είναι λογικό να υποθέσουμε ότι η διαφορά μεταξύ θετικών και αρνητικών δομών (βλ. παρ. (17)) έπαψε κύριον ρόλο σ' αυτό το τελευταίο στάδιο, και συνέβαλε ουσιαστικά στο να κυριαρχήσει η πρόταξη της αντωνυμίας σε όλες τις επιμέρους περιπτώσεις.

(17a) δέν τὸ δίνω
(17β) δίνω τὸ > τὸ δίνω

Μένει λοιπόν το εξής ερώτημα: Γιατί δεν εξαπλώθηκε η πρόταξη της αντωνυμίας και στην περίπτωση της προστακτικής; Γιατί, αντίθετα, είναι η επίταξη που αποτελεί τον κανόνα με αυτο το ρηματικό τύπο; Το αποτέλεσμα αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι σε δομές όπου χρησιμοποιείται η προστακτική (ή το γερούνδιολο) το ρήμα βρίσκεται στην αρχή της πρόταξης. Κατά συνέπεια το πρότυπο της επίταξης θα ήταν πιο εμφανές από αυτό της πρόταξης. Αυτό σε συνδυασμό με το γεγονός ότι στην προστακτική δεν υπάρχει αρνητικός τύπος πρέπει να μείωσαν σημαντικά την επιρροή του μοντέλου της πρόταξης στις δομές της προστακτικής και να οδήγησαν στη διαφοροποίηση που βρίσκουμε στην ΚΝ, όπου υπάρχει η αντωνυμία επιτάσσεται της προστακτικής, αλλά προτάσσεται της οριστικής/υποτακτικής.

Έτσι λοιπόν μπορούμε να εξηγήσουμε γιατί η προστακτική στην ΚΝ συμπεριφέρεται ως μη-παραμφατικός τύπος όσον αφορά τη θέση της αντωνυμίας χωρίς να χρειάζεται να ισχυριστούμε ότι η απώλεια της παρεμφατικότητας αποτελεί την αιτία της αλλαγής αυτής. Τέλος, πρέπει να επισημάνουμε ότι είναι απαραίτητο να ερευνησουμε το θέμα και στις άλλες διαλέκτους, ιδιαίτερα του νοτιοανατολικού Αιγαίου και της Κύπρου. Αν και υπάρχουν ορισμένες περιγραφές, δεν μπορούμε σε βάθος και δεν προσφέρουν αρκετές λεπτομέρειες, ειδικά όταν αναλογιστούμε το πόσο περιπλοκή είναι η διαμόρφωση της διαφοροποίησης στα Μεσαιωνικά Ελληνικά της υστεροβυζαντινής λογοτεχνίας. Για να κατανοήσουμε πλήρως τη διαδικασία αυτής της αλλαγής είναι απαραίτητο, αναμφισβήτητο, να γνωρίζουμε όλες τις δυνατές εκφάνσεις του φαινομένου.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Beek, Hans-Georg. 1993. *Ιστορία της Βυζαντινής Δημόους Λογοτεχνίας*. Νίκη Eidenzieier (transl.). Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
 Hock, Hans H. 1991. *Principles of historical linguistics*. Berlin; New York: Mouton de Gruyter.
 Horrocks, Geoffrey C. 1990. Clitics in Greek. A diachronic review. M. Rousou and S. Panajis (eds.), *Greek Outside Greece II*. Αθήνα: Diaspora Books, σσ. 35-52.
 Horrocks, Geoffrey C. 1997. *Greek: A history of the language and its speakers*. London; New York: Longman Linguistics Library.

- Joseph, Brian D. 1978/1990. *Morphology and universals in syntactic change: evidence from medieval and modern Greek*. New York: Garland Pub. (Updated version of 1978 Harvard University Ph.D. Dissertation, printed and distributed by Indiana University Linguistics Club).
- Joseph, Brian D. 1983. *The synchrony and diachrony of the Balkan infinitive: a study in areal general and historical linguistics*. Cambridge: New York: Cambridge University Press.
- Joseph, Brian D. 1988. *Pronominal Affixes in Modern Greek: The Case Against Clisis*. D. Brentari et al. (eds.), *Papers from the 24th Regional Meeting*, Chicago Linguistic Society, σσ. 203-215.
- Kathol, Andreas. 2000. *Linear syntax*. Oxford: Oxford University Press.
- Mackridge, Peter. 1985. *The modern Greek language: a descriptive analysis of standard modern Greek*. Oxford: New York: Oxford University Press.
- Mackridge, Peter. 1993. An editorial problem in the medieval greek texts: the position of the object clitic pronoun in the Escorial Digenes Akrites. N.M. Panayiotakis (ed.), *Αρχές της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, σσ. 325-342.
- Mackridge, Peter. 1995. Η θέση του αδύνατου τύπου της προσωπικής αντωνυμίας στη Μεσαιωνική Δημιώδη Ελληνική. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 15: 906-929.
- Ταρπιάς, Παναγιώτης Α. 2001. *Weak object pronoun placement in Later Medieval and Early Modern Greek*. Ph.D. Dissertation, The Ohio State University.
- Ramsden, Herbert. 1963. *Weak-pronoun position in the early Romance languages*. Manchester: University Press.
- Rivero, Maria-Louise and Arhonto Terzi. 1995. Imperatives, V-Movement and Logical Mood. In *Journal of Linguistics* 31: 301.
- Φλιππακή-Warburton, Ειρήνη. 1994. Verb Movement and Clitics in Modern Greek. I. Philippaki-Warburton, K. Nicolaidis, and M. Sifianou (eds.), *Themes in Greek Linguistics: papers from the first International Conference on Greek Linguistics, Reading, September 1993*. Amsterdam, Philadelphia: Benjamins, σσ. 53-61.
- Φιλίππακη-Warburton, Ειρήνη. 1995. Διαχρονική θωπήση της θέσης των εγκλιτικών μέσων στην πρόταση. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 15: 123-134.
- Λέξεις κλειδιά: Μεσαιωνικά Ελληνικά, αντωνυμίες, προστακτική, διαχρονία, μορφολογία.

Περικλής Πολίτης

Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΟΥ ΓΕΓΟΝΟΤΟΣ:
ΠΡΟΠΗΚΟΤΗΤΕΣ ΣΤΑ ΠΡΩΤΟΣΕΛΙΔΑ ΤΩΝ ΕΦΗΜΕΡΙΔΩΝ

Abstract

Aiming at a description of the representations of actuality in media discourse we propose a discourse analytical approach of factuality as verisimilitude, not as 'fact / opinion dichotomy'. We argue that the transformations of raw events into facts, especially in newspaper headlines, establish a two-dimensional linguistic domain: the *factuality continuum*, which comprises various types of factual statements ranging from concrete factials to factials-assessments, constitutes the one dimension; the *authority continuum* forms the other. It follows from the analysis that facts don't take place 'over there'; in fact, they are manufactured by media discourses, that is ideologically oriented linguistic constructions.

0. Ο ιστορικός Pierre Nora έχει δίκιο όταν υποστηρίξει ότι σίμπερα 'ο τύπος, το παθόφωνο, οι εικόνες δεν λειτουργούν μόνο σαν μέσα με σχετική ανεξαρτησία από τα γεγονότα, αλλά αποτελούν την προϋπόθεση της διαμόρφής τους'. Όμως, όσο αναγκαίο είναι για τα γεγονότα να γνωστοποιούνται προκειμένου να 'υπάρξουν', άλλο τόσο αναγκαίο είναι για τα μέσα ενημέρωσης να υποβάλουν στο κοινό τους την ιδέα ότι τα περιγραφόμενα συμβάντα είναι αληθινά. Η 'υπαίρεση της γεγονοτικότητας' (van Dijk 1988:83) επιτυγχάνεται είτε με μέσα που αληθοθετούν το πραγματικό, όπως ο 'ρεαλισμός' της αθροισας των τηλεοπτικών ειδήσεων, ο μουσικός υπομνηματισμός τους, η δίκην συνομιλίας εκφώνησή τους, είτε με μέσα που αναπαριστούν το πραγματικό, όπως η χρήση φωτογραφίας, η εκμετάλλευση του περιοριτά, οι συνεντεύξεις και, κυρίως, η δημοσιογραφική γλώσσα που αφέρεται να αφήνει τα γεγονότα 'να μιλούν από μόνα τους' (Fairclough 1995:93-4).

Αλλά 'γεγονοτικότητα' στη γλώσσα μπορεί να σημαίνει είτε ότι το περιεχόμενο της πρότασης που καταγράφει ένα συμβάν διεκδικεί τιμή αληθείας, οπότε κρίνουμε την αυτριοτοχία του προς τον κόσμο των γεγονότων (actuality), είτε ότι η γλωσσική πράξη που εισάγει στον λόγο του συμβάν είναι μια απόφαση γεγονότος, οπότε αναγνωρίζουμε την πρόθεση του ομιλητή να αντιμετωπισθεί η απόφανσή του ως συμβάντο-λογική ανεξάρτητα από τη σχέση της προς τα πράγματα (factuality). Στη βάση αυτής της διάκρισης θεωρούμε στόχο της ειδησεογραφίας τη γεγονοτικότητα ως *αληθοφάνεια* (Jayusi 1991) –κι ως κλάνεται η αντίληψη ότι η δημοσιογραφία είναι η τέχνη του ανακρίτητου συμβάντος– και όχι τη γεγονοτικότητα ως *αληθοφάνεια*, που ταυτίζεται με τον συστηματικό έλεγχο της αλήθειας στις επισήμες.